

یهودیان در جهان اسلام

Bernard Lewis
The Jews of Islam
Princeton, 2014

سرشناسه: لوئیس، برنارد، ۱۹۱۶-۲۰۱۸م

Lewis, Bernard, 1916-2018

عنوان و نام پدیدآور: یهودیان در جهان اسلام/ برنارد لوئیس؛

ترجمه سیده فاطمه زارع حسینی؛ ویراستار: حسین خندق آبادی

مشخصات نشر: تهران: نشر کرگدن، ۱۴۰۳

مشخصات ظاهری: ۳۲۰ص

شابک: 978-622-7765-96-0

موضوع: اسلام و یهودیت -- یهودیت و اسلام -- یهودیان

کشورهای اسلامی -- روابط قومی

شناسه افزوده: زارع حسینی، سیده فاطمه، ۱۳۵۹-، مترجم

رده‌بندی کنگره: BP۲۲۷/۲

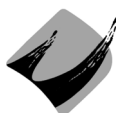
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۷۲

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۴۷۱۰۳۰

یهودیان در جهان اسلام

برنارد لوئیس

ترجمه
سیده فاطمه زارع حسینی

نشر کرگدن

همه حقوق برای نشر کرگدن محفوظ است.
www.kargadanpub.com
telegram.me/kargadanpub
instagram.com/kargadan.pub

مجموعه دین شناخت - ۷

یهودیان در جهان اسلام

نویسنده: برنارد لوئیس

مترجم: سیده فاطمه زارع حسینی

ویراستار: حسین خندق آبادی

مدیر هنری: سحر ترهنده

ناظر چاپ: علی محمدپور

لیتوگرافی: نقش سبز

چاپ و صحافی: زعفران

شابک: ۹۶-۰-۷۷۶۵-۷۷۶۵-۶۲۲-۹۷۸

چاپ اول: ۱۴۰۳

تیراژ: ۷۰۰ نسخه

تقدیم به ۷، که خواهد دانست

روحی شجاع باید داشت
همواره باید آنچه را می‌گویی فهم کنی
هرگز نباید آنچه را فهم می‌کنی بگویی
- فرانچسکو کودویی

فهرست

۱	در باره تصاویر
۳	سخن مترجم
۱۱	پیش‌گفتار
۱۷	درآمدی بر باز نشر آثار کلاسیک پرینستون
۳۱	فصل اول: اسلام و ادیان دیگر
۱۱۹	فصل دوم: سنت یهودی-اسلامی
۱۶۷	فصل سوم: اواخر قرون وسطی و اوایل دوران مدرن
۲۲۱	فصل چهارم: پایان سنت
۲۶۳	پی‌نوشت‌ها
۳۰۷	نمایه

درباره تصاویر

از مؤسسات و افراد زیر برای اجازه بازنشر تصاویر مواردی که در اختیارشان بود تشکر می‌کنم.

موزه اسرائیل^۱، بیت المقدس: ش ۱، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ و ۲۱.

کالج انجمن عبری^۲، موزه اسکریبال، لوس آنجلس: ش ۲، ۴ و ۵.

موزه یهود^۳، لندن: ش ۳.

کتابخانه بریتانیا^۴: ش ۱۱.

پرفسور ماریام آیلن^۵، اورشلیم: ش ۱۲ و ۱۳.

موزه یهود یونان^۶، آتن: ش ۱۶ و ۱۷.

کتابخانه گنادیوس^۷، آتن: ش ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹ و ۲۰.

تصویر ش ۱۶ از منبع زیر گرفته شده است:

Recueil de cent estampes représentant différentes Nations du Levant
... (text by) M. De Ferriol, Ambassadeur du Roi à La Porte (Paris, 1714).

تصویر ش ۲۰ از منبع زیر گرفته شده است:

Georges de La Chappelle, *Recueil de divers portraits des principales dames de la Porte du Grand Turc* (Paris, 1648).

1. Israel Museum

3. Jewish Museum

5. Myriam Ayalon

7. Gennadius Library

2. Hebrew Union College

4. British Library

6. Jewish Museum of Greece

سخن مترجم^۱

برنارد لوئیس^۲ در ۳۱ می ۱۹۱۶ در خانواده‌ای یهودی در شرق لندن متولد شد. در دانشکده مطالعات شرقی و افریقایی دانشگاه لندن تحصیل کرد و به سال ۱۹۳۶ فوق لیسانس خود را در رشته تاریخ و سه سال بعد دکترای خود را دریافت نمود. پس از آن برای تحقیقات بیشتر به خاورمیانه سفر کرد. وی سپس در سال ۱۹۳۸ به عنوان دانشیار رشته تاریخ اسلامی در مدرسه مطالعات شرقی و افریقایی مشغول به کار شد و به سال ۱۹۴۰ به مقام استادی رسید. با وقوع جنگ جهانی دوم رشته کارهای علمی‌اش برای مدتی منقطع شد و در ارتش بریتانیا به خدمت پرداخت. پس از پایان جنگ، به مدرسه مطالعات شرقی و افریقایی بازگشت و در سال ۱۹۴۹ عنوان استاد تاریخ خاور نزدیک و میانه را به دست آورد. وی افزون بر دانشگاه لندن، در برخی از دانشگاه‌ها از جمله دانشگاه‌های کلمبیا، ایندیانا، پرینستون و کالیفرنیا به عنوان استاد مدعو خدمت کرده و یک سال هم عضو مؤسسه مطالعات پیشرفته در دانشگاه پرینستون و عضو برخی از انجمن‌ها و مراکز پژوهشی دیگر نیز بوده است. لوئیس در سال ۱۹۷۴ لندن را برای همیشه به مقصد دانشگاه پرینستون ترک کرد و تا سال ۱۹۸۶ که بازنشسته شد، در آنجا در رشته مطالعات خاور نزدیک به تدریس و تحقیق پرداخت.

۱. در تکمیل این گفتار بدین مقاله نظر داشته‌ام: مطبقانی، مازن بن صلاح، «فهرست آثار برنارد لوئیس»، ترجمه رسول جعفریان، *آینه پژوهش*، مهر و آبان ۱۳۷۷، ش ۵۲، صص ۹۶-۱۱۱.

2. Bernard Lewis

لوئیس از مستشرقان نامدار یهودی است که در مهم‌ترین مراکز علمی در اروپا و آمریکا طی چند دهه گذشته فعال بوده و دهها کتاب و مقاله درباره اسلام، فرق اسلامی، تاریخ خاورمیانه و مسائل اعراب و اسرائیل نوشته است. وی عضو هیئت تحریریه چاپ دوم *دائرةالمعارف اسلام* (EP) بود و در نگارش بسیاری از مدخل‌های آن مشارکت داشت. همچنین در نگارش مدخل «الفاطمیون» در *دائرةالمعارف بریتانیکا* سهم بود و در *دائرةالمعارف چمبرز* (Chamber's) نیز *Encyclopedia World Survey*, London, George Newness Ltd, 1956) نیز چند مدخل نوشت.

در اینجا خالی از لطف نیست اگر وصف لوئیس را با قلم دکتر حسن کامشاد^۱ (مترجم کتاب لوئیس با نام *تاریخ خاورمیانه: دو هزار سال تاریخ از ظهور مسیحیت تا امروز*) بخوانیم: «با آنکه رشته تخصصی لوئیس تاریخ عثمانی است، اما با تاریخ ایران و اعراب و زبان‌های خاورمیانه نیز آشناست. در پیری به معرکه‌گیری پرداخت: به جمع 'نومحافظه‌کاران' پیوست و مشیر و مشار کاخ سفید در امور خاورمیانه شد. می‌گویند اصطلاح 'برخورد تمدن‌ها' را نخست او وضع کرد و سموئیل هانتینگتون از شاگردانش بوده است. مباحثاتش با ادوارد سعید درباره مطالب کتاب *خاورشناسی سعید* و با نوم چامسکی بر سر مسائل سیاسی مشهور است. لوئیس در ۲۰۰۶ از جورج بوش 'نشان ملی علوم انسانی' دریافت کرد و در همان سال دیک چینی، معاون رئیس‌جمهور، نودسالگی او را جشن گرفت».^۲

برنارد لوئیس در ۱۹ مه ۲۰۱۸ در سن ۱۰۱ سالگی بر اثر کھولت سن در شهر وورهایز، واقع در ایالت نیوجرسی ایالات متحده آمریکا، درگذشت. وی سی و نه کتاب درباره اسلام، خاورمیانه و ارتباط آنها با دنیای غرب نوشته و مقالات متعددی در همین زمینه‌ها به چاپ رسانده است. از او چندین کتاب و مقاله به فارسی، گاه با چند ترجمه، برگردانده و چاپ شده است که نشان از اهمیت آرا و نظرات وی برای فارسی‌زبانان دارد و به ترتیب زمانی عبارت‌اند از:

۱. آگاهی از این شرح خواندنی را مدیون استاد فرزانه‌ام جناب آقای دکتر منصور معتمدی، استاد محترم گروه ادیان و عرفان در دانشگاه فردوسی مشهد، هستم.

۲. کامشاد، حسن، حدیث نفس، تهران: نی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص ۲۰۴.

فدائیان اسماعیلی [حشاشین]، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸ (و تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۱)؛
استانبول و تمدن امپراتوری عثمانی، ترجمه ماه‌ملک بهار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰؛

تاریخ اسماعیلیان، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: توس، ۱۳۶۲ [ترجمه دو کتاب خاستگاه اسماعیلیان و فدائیان اسماعیلی]؛
«پیدایش اسماعیلیه» [ترجمه دیگر از خاستگاه اسماعیلیان] و «اسماعیلیه سوریه [حشاشین]» در اسماعیلیان در تاریخ، [گردآوری و] ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی، ۱۳۶۳؛

بنیادهای کیش اسماعیلیان، بحثی تاریخی در پیدایی خلافت فاطمیان، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران: ویسمن، ۱۳۷۰ [ترجمه دیگر از خاستگاه اسماعیلیان/پیدایش اسماعیلیه]؛

ظهور ترکیه نوین، ترجمه محسن علی سبحانی، تهران: محسن علی سبحانی، ۱۳۷۲؛
نخستین مسلمانان در اروپا، ترجمه محمد قائد، تهران: مرکز، ۱۳۷۴ (و تهران: کارنامه، ۱۳۸۹)؛

«زمینه‌های تاریخی و حقوقی موقعیت مسلمانان در دوران حاکمیت مسیحیان»، در مسلمانان در اروپا، ویراسته برنارد لوئیس و دومینیک اشناپر، ترجمه محمدحسین آریا، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶، صص ۹-۴۰؛

تاریخ اسلام: پژوهش دانشگاه کمبریج، زیر نظر پی. ام. هولت، آن. ک. س. لمبتون [وب. لوئیس]، ترجمه احمد آرام، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۷؛

زبان سیاسی اسلام، ترجمه غلامرضا بهروز لک، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸؛
برخوردهای فرهنگ‌ها، ترجمه بهمن‌دخت اویسی، تهران: نشر و پژوهش فرزانه‌روز، ۱۳۸۰؛

برخوردهای فرهنگ‌ها: یهودیان، مسیحیان و مسلمانان در عصر اکتشاف، ترجمه نادر شیخ‌زادگان، تهران: مرکز، ۱۳۸۱ [ترجمه دیگر از برخوردهای فرهنگ‌ها]؛
خاورمیانه: دو هزار سال تاریخ از ظهور مسیحیت تا امروز، ترجمه حسن کامشاد، تهران: نی، ۱۳۸۱؛

برخورد تمدن‌ها: چالش سنت و مدرنیته، [گردآوری و] ترجمه غلامحسین میرزاصالح [برگرفته از آثار برنارد لوئیس، کارن آرمسترانگ و دیسلاو ژیگولسکی]، ۱۳۸۲؛

بحران در اسلام، ترجمه رضا کریمیان، تهران: میکائیل، ۱۳۸۳؛

تاریخ اسلام کمبریج، زیر نظر پی. ام. هولت، آن. ک. س. لمبتون و برنارد لوئیس، ترجمه تیمور قادری، ۲ ج، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۳ [ترجمه دیگر از تاریخ اسلام: پژوهش دانشگاه کمبریج]؛

حشاشین: فرقه‌ای تندرو در اسلام، ترجمه حسن خاکباز محسنی، تهران: کتاب زمان، ۱۳۸۳؛

مشکل از کجا آغاز شد، ترجمه شهریار خواجهیان، تهران: اختران، ۱۳۸۴؛
«نظری تاریخی به اسلام و دموکراسی لیبرال» و «[من بر حقم تو بر باطلی، برو به جهنم: [ادیان و برخورد تمدن‌ها] در عزت‌الله فولادوند، فلسفه و جامعه و سیاست، تهران: ماهی، ۱۳۸۷؛

بحران اسلام: جنگ مقدس، ترور نامقدس، ترجمه کیومرث یزدان‌پناه درو، تهران: دانش‌نگار، ۱۳۹۴ [ترجمه دیگر از بحران در اسلام]؛
دین، سیاست و حکومت در خاورمیانه، ترجمه علی باقری دولت‌آبادی و جابر قاسمی، قم: علامه بهبهانی، ۱۳۹۴؛

ایمان و قدرت: دین و سیاست در خاورمیانه، ترجمه جعفر محسنی دره‌بیدی، تهران: آشیان، ۱۳۹۷ [ترجمه دیگر از دین، سیاست و حکومت در خاورمیانه]؛
دین و قدرت: دین و سیاست در خاورمیانه، ترجمه مهناز باقری، تهران: فرهنگ جاوید، ۱۳۹۸ [ترجمه دیگر از ایمان و قدرت].

شایان ذکر است که مازن بن صلاح مطبقانی (۱۳۶۹ق-)، استاد دانشگاه اسلامی مدینه، در پایان‌نامه دکترایش با عنوان الاستشراق و الاتجاهات الفکرية فی التاریخ الاسلامیة: دراسة تطبیقیة علی کتابات برنارد لوئیس که بعداً به صورت کتاب چاپ شد،^۱ در سه باب به معرفی، بررسی و نقد آثار و آرای لوئیس با تأکید بر آثار وی درباره اسلام، تاریخ اسلام، مسلمانان و اعراب و اسرائیل و

۱. مطبقانی، مازن بن صلاح، الاستشراق و الاتجاهات الفکرية فی التاریخ الاسلامی، ریاض: مطبوعات مکتبة الملك فهد الوطنیة، ۱۴۱۶/۱۹۹۵.

یهودیان پرداخته و گویا در حین کار با خود لوئیس هم ارتباطاتی داشته و بعضی از نامه‌هایش را در کتاب خود آورده است.

از تألیفات لوئیس برمی‌آید که او تحقیقات خود را در گستره وسیعی از مباحث تاریخ اسلام تا تاریخ معاصر خاورمیانه و همچنین درباره خلافت عثمانی تا ترکیه جدید گسترش داده و دیدگاه‌های خود راجع به بسیاری از مسائل و موضوعات عمده تاریخ و تمدن اسلامی را عرضه کرده است. وی یهودی است و دلبسته بقای اسرائیل، و تلاش‌ها و دستاوردهای علمی خود را، با تمام تلاشی که برای علمی کردن آنها می‌کرده، در خدمت این تعهد قرار داده است. او در زمره آن نسل از مستشرقان است که می‌کوشند در قالب پژوهش‌های علمی و رعایت بی‌طرفی از نوع ویژه غربی و با رعایت این که نوشته‌هاشان، خوانندگان و به‌ویژه خواننده شرقی را آزار ندهد، مسائل مورد علاقه خود را نشر دهند. یهودی بودن لوئیس به‌روشنی در میان راه‌حل‌هایی که در مباحث گوناگون به دست می‌دهد، آشکار است. اما در توجه خاص به تاریخ یهود و مسئله فلسطین از سال ۱۹۶۸ به بعد بیشتر جلوه می‌کند که شامل بیش از بیست کتاب و مقاله است.

از آنجا که کتاب حاضر به تاریخ و اوضاع یهودیان در سرزمین‌های اسلامی و ایران پرداخته است، بد نیست بدانیم که درباره سرگذشت یهودیان در ایران و جهان اسلام تا کنون آثاری به زبان‌های مختلف، از جمله فارسی و انگلیسی نوشته شده‌اند و چند نمونه از آنها عبارت‌اند از:

لوی، حبیب، *تاریخ یهود (۳ ج)*، تهران: بروخیم، ۱۳۳۵؛

پادیائوند، به کوشش امنون نتصر، لس‌انجلس: مزدا، ۱۳۷۵؛

دقیقیان، شیرین‌دخت، *نردبانی به آسمان: نیایشگاه در تاریخ و فلسفه یهود*،

تهران: ویدا، ۱۳۷۹؛

سرشار، هومن، *فرزندان/ستر، ترجمه مهرناز نصریه*، تهران: کارنگ، ۱۳۸۴؛

Littman, David, "Jews Under Muslim Rule: The Case of Persia", *The Wiener Library Bulletin*, XXXII (New series 49/50), 1979;

Bat Ye'or, *The Dhimmis: Jews & Christians under Islam*, trans. David Maisel, Fairleigh Dickinson University Press, 1985;

Gil, Moshe, *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, Translated from the Hebrew by David Strassler, Études sur le Judaïsme Médiéval (vol. 28), Brill, Leiden-Boston, 2004;

Stillman, Norman A., *Encyclopedia of Jews in the Islamic World Online* (5 vols.), Brill, 2010;

Gilbert, Martin, *In Ishmael's House: A History of Jews in Muslim Lands*, New Haven: Yale University Press, 2010;

Mark R. Cohen, "The 'Golden Age' of Jewish-Muslim Relations: Myth and Reality," in Abdelwahab Meddeb and Benjamin Stora, eds., *A History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day* (Princeton: Princeton University Press, 2013), 28-38.

بی‌تردید کتاب یهودیان در جهان اسلام (*The Jews of Islam*) از مهم‌ترین آثار لوئیس است که به وضعیت یهودیان و جماعات یهودی در سرزمین‌های اسلامی از جمله ایران پرداخته و تا کنون به فارسی برگردانده نشده است. کتاب با آنکه مجموعه‌ای از چند سخنرانی است، مؤلف با افزودن یادداشت‌ها و منابع متعدد و معتبر آن را تبدیل به اثری تألیفی و تحقیقی همراه با ارجاعات مکرر و معتبر کرده است. این اثر نخستین بار توسط انتشارات دانشگاه پرینستون در سال ۱۹۸۴ به زیور طبع آراسته شد. سی سال بعد مارک کوهن (۱۹۴۳-)، دوست و همکار برنارد لوئیس، بی‌آنکه دستی در محتوای کتاب ببرد، مقدمه‌ای بر آن نوشت و در سال ۲۰۱۴ به همت همان ناشر به چاپ رسید. وی در مقدمه‌اش که در ترجمه حاضر با عنوان «درآمدی بر بازنشر آثار کلاسیک پرینستون» آمده، ضمن توضیح درباره کتاب و نویسنده، گزارشی کوتاه از مضامین چهار فصل آن ارائه کرده است. با ملاحظه این نکته و به منظور پرهیز از تکرار معرفی مطالب، از بیان چکیده‌ای از فصل‌های کتاب خودداری کرده‌ام. در این ترجمه به هر دو چاپ نظر داشته‌ام و چاپ اخیر (۲۰۱۴) را اساس ترجمه قرار داده‌ام. به لطف همکار ارجمند جناب آقای دکتر حسین خندق‌آبادی اطلاع یافته‌ام که حسن احمد بسام ترجمه‌ای از این کتاب به عربی با نام *اليهود في ظل الاسلام* روانه بازار نشر کرده است.^۱

1. Lewis, Bernard, *The Jews of Islam*, Princeton, Princeton University Press, 1984;

از امتیازات این کتاب آن است که لوئیس با مراجعه و ارجاع به بایگانی‌های دولت عثمانی کوشیده است از لابلای آنها تصویری روشن و مطابق واقع از یهودیان ساکن در قلمرو امپراتوری عثمانی ارائه کند، تلاشی که تا حد زیادی قرین موفقیت بوده، باوجوداین، در برخی موارد در تشریح وضع یهودیان در ایران و تحت حکومت شیعیان - صفویه و قاجار - از دقت و انصاف به‌دور افتاده و گزارش‌هایی مبالغه‌آمیز و تهی از واقعیت به دست داده است که در پاورقی‌هایی متذکر این موارد شده‌ایم.

در اینجا یادآوری چند نکته ضروری است: شماره‌های درون پرانتز به یادداشت‌های نویسنده که در پایان کتاب آمده است مربوط می‌شود. تا حد امکان املای لاتین اعلام در پایین صفحات ذکر شده است. حین ترجمه، گه‌گاه افزودن توضیحاتی ضروری می‌نمود که در پانویس با نشان «- م.» آمده است. در جداسازی تاریخ‌های قمری، شمسی و میلادی از نشان/استفاده شده است بدین نحو که عدد نخست بیانگر تاریخ قمری یا شمسی و عدد پس از آن نشانگر تاریخ میلادی است. گاه در مواردی که به تاریخ اسلام مربوط می‌شد و مؤلف فقط به ذکر تاریخ میلادی بسنده کرده بود تاریخ هجری قمری یا هجری شمسی را افزوده‌ایم. برخی جاها افزوده‌هایی آمده که با علامت [] مشخص شده است. اندک مواردی که لوئیس مطالبی را درون [] آورده، برای تمایز از افزوده‌های مترجم داخل علامت {} نقل شده است. در ترجمه فارسی آیات قرآن کریم نیز از ترجمه استاد مرحوم محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

از استاد دانشمند و شاگردنوازم جناب آقای دکتر منصور معتمدی که این کتاب را به بنده معرفی، و ترجمه آن را پیشنهاد فرمودند و با دقت نظر عالمانه و بی‌مثالشان رنج ویرایش علمی و ادبی برگردان فارسی را بر خود هموار و همچون همیشه راهنمایی‌های روشن‌گرانه و ارزنده بی‌شماری به این شاگرد الفباخوان کردند، از صمیم جان سپاسگزارم. توضیحاتی که ایشان در برخی پانویس‌ها مرقوم فرموده‌اند با نشان «- و.» مشخص شده است.

Lewis, Bernard, *The Jews of Islam*, with a new foreword by Mark R. Cohen, Princeton, Princeton University Press, 2014;

لوئیس، برنارد، *اليهود في ظل الاسلام*، ترجمه احمد حسن بسام، دمشق، مرکز الدراسات العسكرية، ۱۹۹۵.

از دانشور ارجمند جناب آقای سعید کریم‌پور که با کمال دقت و امانتداری در ویراستاری اولیه و رفع لغزش‌های ترجمه یاری‌های بی‌دریغی مبذول داشتند و با رهنمودهای خود به روانی و روایی ترجمه کمک شایانی کردند، تشکر ویژه دارم. از جناب آقای دکتر حسین خندق‌آبادی که با مطالعه دقیق و نکته‌سنجانه ترجمه کار را بهبود بخشیدند و متذکر نکات ذی‌قیمتی شدند صمیمانه متشکرم. ایشان همچنین با معرفی ترجمه عربی کتاب و پیگیری امور چاپ نقشی مؤثر در به سرانجام رسیدن این کار داشته‌اند. همچنین از سرکار خانم خدیجه دیانتی، سرپرست محترم کتابخانه دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد، که با کمال مهربانی و بذل وقت نسخه‌ای دیجیتال از چاپ دوم کتاب را در اختیارم گذاشتند، سپاسگزارم. ناگفته پیداست که هرکاستی و لغزشی برگردن و گرده قلم قاصر مترجم است و یادآوری و گوشزد کژی‌ها و لغزش‌ها موجب امتنان و سپاس بی‌کران خواهد بود.

سیده فاطمه زارع حسینی

مشهد - مهرماه ۱۴۰۱